

A DEFICIT KULTÚRÁJA

– Magyarországi helyzetkép –

Társadalmunkat, közéletünket mindinkább a “deficitek”: a mulasztások, az el nem végzett feladatok, a végig nem gondolt elképzelések zavarják meg, akárhová nézünk, ilyen “deficitekkel” találkozunk. A magyar (magyarországi) politikai kultúra jóformán a “deficit kultúrája”, a közéletnek vagy a közéleti gondolkodásnak alig találjuk olyan területét, amelyen ne kellene megállapítanunk súlyos hiányosságokat, eszmei vagy morális tévedéseket, szándékos és önérdékű manipulációkat. Ebben a tekintetben, legalábbis az én tapasztalatom és véleményem szerint, jóval kedvezőtlenebb helyzetben vagyunk, mint a rendszerváltás után (vagy éppen a történelmi változásokat megelőző néhány esztendőben). Ezeket a nemzeti, társadalmi, kulturális “deficiteket” próbálom áttekinteni és lajstromba szedni az alábbiakban.

1. El kell számolni a múlttal, valójában nem csak az 1948 (vagy 1945) utáni történelmi korszakkal, hanem jóformán mindazzal, ami a huszadik század zavaros és “deficites” történetében velünk megesett. Úgy gondolom, ez az elszámolás mindegyre késik, holott vannak korábbi példák arra, hogy az ilyen visszatekintések és számadások jótékonyan befolyásolták a nemzeti gondolkodást és történelmi stratégiát. Olyan történelmi számadásokra gondolok, mint amilyen Szekfű Gyula *Három nemzedék* című munkája volt az első világháború (és Trianon) után, vagy arra a nemzeti önvizsgálatra, amely Bibó István nagy tanulmányaiban jelent meg a második világháború után. A nemzeti önvizsgálat (legalábbis azzal a céltudatos radikalizmussal, amelyet a második világháború utáni német közéletben találhatunk) nálunk szinte ismeretlen volt, holott éppen legnagyobb politikai gondolkodóink, egy Széchenyi István, egy Deák Ferenc és természetesen Szekfű Gyula és Bibó István sürgették ezt a kritikus önvizsgálatot. A huszadik századi magyar történelemben egymást követik a tévesen vagy töredékesen interpretált történelmi események: a trianoni országcsonkításra, a harmincas évek végén bekövetkezett területi revíziókra, a második világháborús magyar szerepvállalásra, a Rákosi-korszakra, az 1956-os forradalomra, az 1989-es rendszerváltásra gondolok. A történetírók részéről igen nagy eredményekkel, olykor megnyugtató megoldásokkal találkozunk, a magyar közvélemény nagy része azonban egyszerűen félreértések és félremagyarázások, mítoszok és közönséges hazugságok mentális áldozata.

2. Ugyancsak a hamis (és hamisított) tudat áldozata mindaz, amit “nemzeti kérdésnek” mondunk és gondolunk. A magyar köztudat nincs tisztában

azzal, legalábbis kellő mértékben, hogy a magyarság milyen helyet töltött be a Kárpát-medencében élő népek között, nem ismeri a magyar kisebbségi közösségek történetét, helyzetét és törekvéseit, nemigen tud arról, hogy a kelet-közép-európai régió (amelyhez mi, továbbá a lengyelek, a csehek, a szlovákok, a horvátok, a szerbek, a szlovének, a románok, a bolgárok tartozunk) milyen helyet foglal el az európai régiók között, és alig van fogalma arról, hogy ez a sajátos geopolitikai és kulturális helyzet milyen következményekkel jár az egyházak számára. Ebben a tekintetben a téves ismeretek végleteivel találkozhatunk: sokan azt hiszik, hogy a trianoni békével elveszített területen ma is magyar többség él, mások pedig abban a hiszemben élnek, hogy ott nincsenek is magyarok. A tudományos kiadványok vagy a komolyabb publicisztikai írások ebben a tekintetben "pusztába kiáltott szót" jelentenek.

3. Teljesen eltorzult a politika (és a politikai pártok) identitása, illetve szerepe és felelőssége a nemzeti életen és intézményrendszeren belül. A politika túlságosan nagy helyet foglal el magának az ország életében, a politikai pártok már két évtizede azon erőlködnek, hogy mindent (tehát a gazdaságot, a kultúrát, az egyházakat, a magánéletet) maguknak, a saját (morális tekintetben nem mindig kellően megalapozott) érdekeiknek rendeljék alá, és a civil társadalom mindezt jóformán bénultan tűri. Időnként úgy tetszik, hogy ilyen civil társadalom nem is létezik. Ezzel párhuzamosan igen veszedelmesen megerősödött a szélsőséges (szélsőjobboldali) ideológiák, mítoszok és mozgalmak szerepe, ez kifejezetten veszélyezteti a máskülönben is erőtlent, mert határozott hagyományok nélküli demokratikus politikai kultúrát. Veszélyezteti a keresztény humanizmus érvényesülését is, következésképp a keresztény egyházak vezetői nem hunyhatnak szemet az antihumánus ideológiák és a veszedelmes politikai jelenségek előtt. Különösen a mögöttünk álló hónapokban tapasztalhattuk mindezt, a dunaszerdahelyi, teljesen ostoba Trianon-ellenes demonstráció kegyetlen szlovák rendőrterrorrt eredményezett, és a két: a magyar és a szlovák politikai szélsőség elszabadulása mára egymást gerjesztő tényezővé vált, ami szlovák oldalon hatékony állami támogatásban részesül. Magyar oldalon ezt szerencsére nem lehet elmondani.

4. Az ország szociális helyzete mára katasztrófálisnak mondható: néhány tízezer rohamosan és rendkívüli mértékben (emellett erkölcsileg meglehetősen kérdéses módon) meggazdagodott ember áll szemben nagyjából két- két és fél (három?) millió teljesen elszegényedettel. Mindez a két világháború közötti magyarországi társadalom berendezkedését idézi a megfigyelő tekintetek elé. A munkanélküliek, a nagycsaládosok, a

pályakezdők, a nyugdíjasok, az egyedülélők ma, mondhatni, nyomorúságban vagy ennek határán tengődnek, anélkül, hogy a társadalom és a politika vagy éppen a tehetős rétegek különösebb empátiát éreznének mostoha sorsuk iránt. Mindez összeegyeztethetetlen a kereszténység szellemével és etikájával, és mindezt természetesen nem lehet pusztán karitatív eszközökkel megoldani. Ugyanakkor a szegénységnek nincsenek érdekvédelmi szervezetei, a szakszervezeti mozgalom mindenekelőtt néhány szakszervezeti vezető személyes érdekeinek érvényesülését szolgálja, és nem a dolgozó rétegek érdekeit. Mindez természetesen a szakszervezetek történelmi hitelvesztését eredményezte. Egy lefelé süllyedő társadalmat érzékelünk magunk körül, és vannak ennek a társadalomnak szegmensei, például a mind nagyobb létszámú és mindinkább nyomorba süllyedő cigányság, amelynek szerencsétlen helyzete, elégedetlensége olykor robbanással fenyeget.

5. Mindez, amiről eddig szóltam, határozottan előtérbe állítja az egyházak társadalmi, közéleti, szociális és kulturális tevékenységét. De nem csak ezt, hanem az egyházak (mindenekelőtt a nagyobb, úgymond: a "történelmi" egyházak) önvizsgálatát is. Ezek az egyházak meglehetősen szorosan fonódtak össze a politikai hatalommal a két világháború között, és szomorú módon kiszolgáltatták magukat a politikai hatalomnak a második világháború után. Erről az eléggé elszomorító helyzetről igen sok dokumentum jelent meg az utóbbi esztendőkből. Az egyházak történelmi önvizsgálata mindazonáltal, ha voltak is ebben az irányban biztató jelek és kezdeményezések, nagyrészt elmaradt. Mi sem bizonyítja mindezt jobban, mint az az "egyházfegyelmi" kálvária, amelyet a magyar karizmatikus kisközösségeknek (például Bulányi Györgynek és követőinek) be kellett járniuk a rendszerváltozás előtt, majd a rendszerváltozás után. A magyar egyházak "krisztianizálódása" mindenképpen sürgető erkölcsi feladat, az egyházaknak nem a "külső": társadalmi befolyását, hanem a "belső", keresztény szellemiségét kell megerősíteni.

6. A magyar társadalom (a gazdaság, a kultúra és mindenekelőtt a politikai berendezkedés) már régóta "reformkényszerben" van, azaz alapvető reformok nélkül további veszteségeket és bizonytalanságokat okozhatnak azok a szerkezeti hibák és tévedések, amelyek jóformán a "rendszerváltozás" óta akadályozzák meg azt, hogy eredményesen bontakozhassanak ki a történelmi átalakulások következményei.

A magyar állam szerkezete túlméretezett és korszerűtlen, az államigazgatás olyan feladatokat vállal magára, amelyeket a gazdaságnak vagy a társadalomnak kellene megoldania. Túl nagy a magyar parlament létszáma (ma 384 képviselő foglal helyet az Országgházban, holott a két világháború

között számuk 240 körül mozgott), hatalmasan felduzzadt az államapparátus és még inkább az önkormányzati rendszer alkalmazottainak száma (Magyarországon szinte annyi önkormányzat működik, mint Nyugat-Európa nagyobb országaiban), ismét elszabadult a bürokrácia – mindez hatalmas, mára elviselhetetlen költségvetési terheket jelent. Következésképp sürgős és radikális “államreformra” volna szükség, ez azonban nem érdeke a hatalmasan felduzzadt “politikai osztálynak”, ezért a reformkísérletek (miként a jelenlegi miniszterelnök több kísérlete is) rendre elbuknak és kifulladásra kerülnek.

7. Mind nagyobb közéleti deficitet halmoz fel a magyar alkotó értelmiség. Ez az értelmiség (mindenekelőtt az írókra, tudósokra, tanárookra gondolok) annak idején a nemzeti önazonosság és a szabad gondolkodás letéteményese volt, kivált az 1956 körüli időszakban, majd a hetvenes és nyolcvanas években. Az, hogy a nemzet, mint kulturális és morális közösség, egyáltalán túlélhette a többévtizedes diktatúrát; és 1989 után kialakíthatta a demokratikus közélet intézményeit, jórészt ennek az értelmiségnek volt köszönhető – nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken és Kárpátalján is. Tulajdonképpen elgondolkodtató az, hogy a magyar értelmiség a kilencvenes évek közepétől milyen radikális szerepvesztést és identitásvesztést volt kénytelen elszenvedni. Ez a politika (a pártok) erőszakosságának a következménye volt; a politikai erők nem kívántak számolni az értelmiségi függetlenséggel, holott az országnak és persze maguknak a pártoknak is erre szükségük lett volna. Az értelmiség egy részét „bedarálták” a maguk érdekei szerint, az értelmiség másik (nagyobb) része pedig kedvét veszítve (nem egyszer megaláztatva) kivonult a közéletből. Mindez, legalábbis az én véleményem szerint, valóságos nemzeti tragédiával ér fel; sem 1849, sem 1918, sem 1945 után, sem a nyolcvanas években ilyen visszavonulás-kiszorítás nem volt tapasztalható, ellenkezőleg, a magyar (magyarországi) értelmiség, miként ezt az irodalmi és a tudományos élet belső vitái vagy éppen a független értelmiségi mozgalmak fellépése tanúsítják, erőteljesen volt képes megszólaltatni a nemzet és a társadalom történelmi érdekeit.

Ezek volnának azok a tapasztalataim, amelyek arra utalnak, hogy a magyar társadalom és közélet milyen nagy deficiteket halmozott fel a rendszerváltás után. Szociális, politikai, etikai és kulturális “deficitok” világában kényszerülünk élni és tevékenykedni. Már pedig a “deficitok kultúrája” egyszerismind a “kultúra deficitjét” is jelenti – ennél nagyobb veszély egy történelmi nemzetre talán nem is leselkedik.

POMOGÁTS BÉLA